

דף שבועי

בס"ד

פרשת נח, תשפ"ז, מספר 1688

"וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׁפָה אַחַת וּדְבָרִים אֶחָדִים" אלישע יוסף

הָאָרֶץ (בר' יא:ד). ואשר פחדו – בא להם: "וַיִּפֹּץ ה' אֶת־מַשְׁם עַל־פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ וַיַּחֲדְלוּ לִבְנֹת הָעִיר ... וּמַשְׁם הַפִּיצָם ה' עַל־פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ" (שם:ח-ט). א-לוהים ירד לעולם לראות את המתרחש ופגע באחדות לשונם: "הֵן עִם אֶחָד וְשִׁפָּה אַחַת לְכֻלָּם ... הִבֵּה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ" (שם:ו-ז). למסקנת הדברים: אהבת השלום והבריות וקירובן לתורה הם שלושה תנאים חיוניים לקיומה של חברה אנושית בכלל, ועל אחת כמה וכמה לעם ישראל בארצו, שהדרישה ממנו גבוהה הרבה יותר מיתר האומות. בנוסף, בלי לשון משותפת ואידאל משותף שהקב"ה בתוכו – לא תצליח דרכם של החוטאים. ברמה הלשונית-דקדוקית, שם העצם "מבול" יכול להתפרש על פי רש"י והפרשנים המסורתיים מלשון ניבול (שורש נ.ב.ל. גזרת חפ"נ), שתבל ויושבי בה על כל תכולתה – הכול נכחד ונבל: "וַיִּכָּסּוּ כָּל הַהָרִים הַגְּבֹהִים" (בר' ז:ט), וגם נהפכה האדמה שלושה טפחים מהשורש. פרשנות נוספת היא מלשון בלילה³, בדומה להסבר הגזרונני המופיע בתורה "עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבֵל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ" (בר' יא:ט). אומנם זו דוגמה לאטימולוגיה עממית, שאיננה עומדת במבחן הבלשני, שהרי השורש ב.ב.ל אינו זהה לשורש ב.ל.ל (מגזרת הכפולים). אפשרות נוספת היא שהשם "מבול" הוא משורש ב.ל.ה. (גזרת נל"ה) "שבילה את הכול", או גם משורש י.ב.ל. (גזרת נפ"ו), מלשון הובלה ונשיאה – "שהוביל את הכול מן הגבוה לנמוך", כך גרמו שטף המים והסחף שנוצר.

לפי פרופ' דניאל סיוון ז"ל⁴, יש היתכנות שהשורש השמי המקורי לא כלל שלוש אותיות שורש, כפי שמלמדים היום בבתי-הספר, על פי המילונים הערביים של ימה"ב, ואפשר שבמקור היו רק שתי אותיות שורש (או אפילו רק אחת), והמשמעות של השורש התגוונה

א. דור המבול ודור הפלגה – ברמה הלשונית וברמה הרעיונית

שני דורות מתוארים במעשיהם בפרשתנו, פרשת נח, הקרויה על שם גיבורה הראשי, ואלו הם: 1. דור המבול. 2. דור הפלגה. עיקר הביקורת מועברת על נח בהיותו "צדיק בפרוה" ו"רעיא שטיא"², שדאג רק להצלת עצמו ובני משפחתו ולא לבני דורו, ו"כשהתעורר על עצמו" רק לאחר שנחתם דינם בדם, כבר לא הייתה דרך שיבה: "וַיִּגְזַע כָּל בְּשֶׁר הָרִמָּשׁ עַל הָאָרֶץ" וגו' (בר' ז:כא). זאת משום שמלאה הארץ חמס, ואונקלוס תרגם "וְאֶת־מְלִיאֵת אֶרֶץ אֲרָעָא חֲטוּפִין" ובתרגום ירושלמי: "חומסין וגזלין". כלומר, נוצרה תרבות אנשים חטאים שכל אחד חוטף בזרוע ממון חברו במרמה כזו, שכל אחד חומס פחות משווה פרוטה "גזל בקטנה", כדי שלא להתחייב בדין. לא בכדי אמרו חז"ל: "דין פרוטה כדין מאה" בהצטברותן יחדיו. בנוסף, הלשון "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ" (בר' ו:יא) מתפרשת כ"לשון עֲרֹה וְעִבּוּדָה זָרָה" (רש"י שם), אך לא נחתם דינם אלא על הגזל. בנוסף, חטאיהם של הדורות הללו ה"מכעיסין ובאין", כלשון המשנה באבות, תרמו להתרחקות השכינה מהארץ לרקיעים:

"עמד דור המבול והשחית דרכו (=שחיתות מוסרית מינית, ממונית ואמונית - ע"ז) נסתלקה מן השלישי לרביעי; דור הפלגה נתגאה (=חטא ההיבריס, הירוות) – נסתלקה מן רביעי לחמישי" (תנחומא: פקודי, ו, דעת רשב"י).

לעומת זאת, אנשי דור הפלגה הצטיינו באחדותם, אך חטאם היה ברצון הרע להילחם בא-לוהים. רואים שקיבוץ ואחדות אנטי-א-לוהית אין סופם להתקיים, אלא להיגדע ולהיכחד מהארץ. ההנהגה הנכונה היא היות האדם "אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה" (אבות א, יב). כך על פי הפרשנויות המסורתיות, למרות שמפשט הכתובים אין זה מובן כלל, ככתוב: "וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָּל

3 גם בערבית השורש ב.ל.ל. (ב ל ל) משמעו: רטוב, כגון בתואר 'מבול' במשקל מפעול (مبلول), (מקביל לבינוני פעול בעברית).

4 המומחה לשפות השמיות, אצלו למדתי: "בלשנות שמית משווה" (2002), שהלך לעולמו בחודש האחרון (נכון לכתובת המאמר, אוגוסט, תשפ"ו), והמאמר הזה מוקדש לזכרו. כך היא דעת מורו, פרופ' אנסון רייני ז"ל, שהגיע לשיעור באחת ההרצאות ודיבר על הצורות המקראיות ואף העביר תמסיר עם מגוון דוגמות מקראיות.

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל" ברחובות.

1 הביטוי מיוחס לרב מנחם מנדל מקוצק.
2 התואר על פי ספר הזהור, מדרש הנעלם, פרשת נח, סימן ט"ז.

כמה היה מתרחק ממני, ומתוך כך היה חוזר למוטב (הרע"ב שם, שם).

כאן המכנה המשותף לשתי הדרשות; כל דבר שיש בו תועלת לעולם ולבני אדם יש לאפשרו ולהשאירו כל כמה שניתן, בין שהוא משאב טבע בן שהוא מבן אנוש.

ג. ממגדל בבל ועד החלליות של N.A.S.A – מחשבה פרימיטיבית לעומת מחשבה מודרנית

אומנם האדם יכול להידמות לבוראו מבחינה זו של שליטה בעולם הטבע, שהרי א-לוהים הוא שאפשר לו ואף ציווהו על כך: "וּמָלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבָּשׁוּהָ וַיִּרְדּוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם" וגו' (בר' א:כח), אך אין הוא יכול להתמרד נגד בוראו ולשרוד לאורך זמן, כפי שראינו מה עלה בגורלם של אנשי דור הפלגה אשר ביקשו לבנות מגדל ולעלות השמימה למרוד בבוראם. וביותר – היום בקריאה מודרנית ומפוקחת, בדורנו אנו, שכל כמה שפעלו מעצמות העולם רוסיה וארה"ב והקימו גופים כ- N.A.S.A והשקיעו מיליארדים של דולרים בחקר החלל, ועדיין אין אנו יודעים מאומה מגודל הבריאה. בקושי מצאו קצת מים במאדים... ובכל זאת יש להחזיק באמונה חזקה במסורת אבותינו אשר לא יכזבו לבניהם ולבני בניהם על מוגבלות השכל האנושי לתפוס את גודל הבורא בבחינת "לית מחשבה תפיסה בך כלל" (=אין המחשבה יכולה לתפוס כלל את גדלות הא-ל). כך אנו מבינים כמה פרימיטיבית ומטופשת היא המחשבה המתיימרת להעפיל אל על באמצעות לבנים ובניית גורדי שחקים... הרי האדם מתגמד ועומד תחת גלגל הירח במלוא שפלותו מול גדלות הא-ל. זו אף זו: אנו אומרים בברכת הלבנה: "כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לנגוע בך", כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי", והתבטא אבי מורי ז"ל, שמצד הטכנולוגיה והמדע שהאדם כבר העפיל לירח ונגע בו, ואף הביאו משם דגימות של חול ואבנים, יש להחליף הדימוי הזה... אלא שאין לנו להסתמך אלא על מטבע הלשון שהתקינו לנו רבותינו הראשונים, הלא המה אנשי כנסת הגדולה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

באמצעות תוספת של אות שלישית להרחבת השורש ולגיונו משמעיו. יש דעה שמבול מלשון בבלול, כלומר, הייתה כפילות והרחבת עיצורי השורש המקורי: בל-בלבל, שניים שהם ארבע (לפי דגם החוזר [1212] בגזרת המרובעים), וכך דרכן של הלשונות השמיות בהרחבת השורשים באמצעות כפילות עיצורים או תוספת אותיות אהו"י.⁵ אשר לדור הפלגה, השם עצמו מזכיר פלגנות ומפלגות וכו', ובדומה למה שפירש אונקלוס בפרשת קרח: "וַיִּקַּח קָרַח" (במ' טז:א), וְאַתְּפָלִיג קָרַח", ורש"י בעקבותיו: "לָקַח אֶת עֲצָמוֹ לְצַד אֶחָד, לְהָיִיתָ נֶחֱלָק מֵתוֹךְ הָעֵדָה", נגד איש הא-לוהים וסופו להכרית. ההולך להילחם נגד א-לוהים בכבודו ובעצמו, לא על אחת כמה וכמה? ואכן עונשם שנעשו קופין ורוחין ושדין (בבלי, סנהדרין קט ע"א; תנחומא, נח, יח). גם המגדל שבנו: אמר רבי חייא בר אבא: "שליש נשרף, שליש נבלע, שליש קיים" (תנחומא שם) נשאר למזכרת עוון לדורות הבאים.

ב. "וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיֵנַת תְּהוֹם וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם" – למה הושמטה המילה "כל"?

בשני מקומות בתורה אנו רואים שפעמים מושמט תואר הפועל של הכיול "כל". כך בפרשתנו, בתיאור התחלת המבול, נאמר:

בַּשָּׁנָה שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְּקְעוּ כָּל מַעֲיֵנַת תְּהוֹם וְרֶבֶה וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתְּחוּ (בר' ז:יא).

אך בסכירת המעיינות וארובות השמים לא נאמרה המילה "כל": "וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיֵנַת תְּהוֹם וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם, וַיִּפְּלֵא הַגָּשֶׁם מִן הַשָּׁמַיִם" (בר' ח:ב), ומדוע לא? רש"י פירש (שם): "לפי שנשתירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם, כגון חמי טבריה וכיו"ב". באופן דומה, אנו מוצאים במות משה נאמר: "וַיִּכְפּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיָּתֶמוּ יָמֵי בְּכִי אֶבֶל מֹשֶׁה" (דב' לד:ח), ומילת "כל" לא נאמרה. ואילו במות אהרן: "וַיָּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גֹעַ אֶהְרֹן וַיִּכְפּוּ אֶת אֶהְרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל" (במ' כ:כט), כל כך למה? משום שאהרן היה "אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמִקְרָבָן לְתוֹרָה" (אבות א, יב). כלומר, היה טורח להשכיך שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, מפייס בין הניצים, ומשנה מפני השלום, וכפי שהסביר רבנו עובדיה מברטנורא על פרקי אבות:

פירשו באבות דרבי נתן, כיצד היה אהרן אוהב שלום? כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חברו ואומר לו, ראה חברך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך, והוא אמר לי שאבוא אליך שתמחל לו, ומתוך כך כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה. וכיצד היה מקרב את הבריות לתורה? כשהיה יודע באדם שעבר עבירה היה מתחבר עמו ומראה לו פנים צהובות (=שמחות, מחויכות), והיה אותו אדם מתבייש ואומר אילו היה יודע צדיק זה מעשי הרעים

6 כך היא הצורה הארמית לכינוי הדבוק לנקבה X כ"ך < כנגיד, ב"ך וכו', ויש סידורים שכבר תיקנו לצורה העברית בצירה.

5 לדעת סיוון, גם עצם היות שפה פרוטו-שמית שהיא אם הלשונות השמיות, אפשר שהיא פיקציה שהומצאה לצורכי המחקר, אך אין בידינו ראיה ברורה כך.